

notemea kua mahamaha noa atu nga whakaaturanga me nga whakamaramatanga ki te Whare me te Komiti nei i nga take e mau nei i roto i te pitihana, na reira kei te mohio noa atu koutou ki nga putake o roto i te pitihana nei; a mehemea he tino hiahia to te Kawanatanga ki te whakautuki i nga hiahia o nga wahanga e rua o te iwi Maori, a ki te whakahaere kia paahitia tetahi ture e paingia ana e te Whare, heoi ka whakaae matou kia whiriwhiria a kia korerotia tetahi Pire pera te ahua. Me ki atu au ki te Komiti ko tenei pitihana e whakaatu ana i nga hiahia o te tekau mano tangata e tautoko nei i Pire Kaunihera Maori, a ko ta matou e hiahia ana i naianei ko taua Pire kia whakahaerea, ara, kia kowhiria atu etahi o ona rarangi e kitea ana te pai, a kia honohonoa atu kia whakaurua atu ranei ki roto ki te Pire e meatia nei kia mahia e tatou i naianei. Ko ia tenei te take i tukua ai ki te Whare tenei pitihana, ara, he mahara no matou tera pea ka taea te whakakotahi o etahi o nga tikanga o nga Pire e rua, ara, o te Pire Kaunihera Maori raua ko te Pire Poari Whenua Maori a te Kawanatanga. Engari, me ki atu au ki te Komiti, ki te kore te Kawanatanga e whakaaro ki nga hiahia o te tekau mano tangata o te Tai Hauauru i tuku pitihana mai nei ki konei i tera tau hei tautoko i te Pire Kaunihera Maori a i whakahaere nei i te Pire Poari Whenua, kaati, kaore kau he tikanga e tautoko ai matou me nga iwi o Te Tai Hauauru i te Pire Poari Whenua Maori a te Kawanatanga, notemea he nui rawa nga iwi Maori kaore i te pai ki taua Pire a te Kawanatanga. Kia korero a Hone Heke, mana e whakamarama atu ki te Komiti nga whakaaro o ona iwi puta noa i te Takiwa Pooti o te Tai Tokerau. Na reira ka mea atu ahau ki te Komiti me ata titiro e tatou nga taha katoa o tenei putake, a me tau i a tatou tetahi aronga mo te Pire, ka ripoata atu i te mea i oti i a tatou ki te Kawanatanga, ka tono atu ai ki te Whare kia whakahaerea he Pire e ngata ai nga hiahia o nga iwi Maori o te Motu o Aotearoa. Ki taku mahara me mutu i konei aku korero i naianei. Tenei, e noho nei, tetahi o nga kai-pitihana, me tuku ia kia korero i ana kupu.

4. *Te Tiamana*: He pai pea me korero tonu a Henare Kaihau a me whakaatu mai e ia ana mea e hiahia ana kia mahia ki roto ki te Pire.

Henare Kaihau: Ae; he pai ra tena, mehemea kua tuturu te whakaaro o te Kawanatanga ki runga ki te aronga kua korerotia ake nei e au.

Te Tiamana: E hiahia ana ra te Komiti kia rongo atu i au korero mo te Pire i te tuatahi.

Henare Kaihau: Kaati, e pai ana. Te mea tuatahi, me whakatu he Kaunihera Maori, kia taea ai e ratou te whakahaere nga whenua Maori i runga i nga tikanga e puta ai te ora ki nga iwi Maori. Ki te whakaaetia mai te mana mo te Kaunihera e tonoa nei e matou, muri iho i tera me homai he mana kia ahei ai matou ki te pooti i nga mema mo te Kaunihera, a me whai mana aua mema ki te whakahaere i nga mea katoa e pa ana ki nga whenua o te iwi tae atu ki nga mea e pa ana ki nga kainga, ki te noho a te iwi, ki a ratou moni, ki nga mahinga kai, ki nga tuku whenua, me nga mea katoa e puta ai te ora ki te iwi Maori.

6. *Te Tiamana*: Me Maori katoa koia nga mema o te Kaunihera?

Henare Kaihau: Kaore kau oku hopohopo mo tena; ki te whakaaetia e te Whare me Maori anake nga mema o te Kaunihera, tena te Whare e kite ka tino matau ratou ki te whakahaere i nga mahi a te Kaunihera.

7. *Te Tiamana*: Ka patai atu au ki a koe, koi na koia te hiahia o te iwi Maori?

Henare Kaihau: Ki taku, me Maori te nuinga o nga mema o te Runanga Kaunihera. He pai ano pea kia whakaturia etahi mema Pakeha e te Kawanatanga e te Whare ranei hei ako i nga Maori; kaore au e whakahaere mehemea ka peratia. Kei te mohio te Tiamana ki te korerotia e au kia mene katoa nga korero e pa ana ki ta matou e tono nei, tena e roa rawa te taima o te Komiti e pau. Ko nga ruri whenua tetahi mea: Ka taea e te Kaunihera ena tu mahi te whakahaere, ara, nga ruri wawahi i o ratou whenua, kia kore atu ai nga raruraru e puta ki a ratou i aua mahi ruri tae atu ki te Kooti Whenua Maori. Ko tetahi, me whai mana te Kaunihera ki te hanga ota hei whakahau kia whakahaerea nga mahi i runga i nga aronga e kitea ana e ratou he tika, me te tupato ano ki nga ture o te koroni kei takahia e ratou; a me whai mana te Kaunihera ki te whakatu apiha hei whakahaere i etahi mahi, ara, hei wehe hei rahui i etahi whenua mo etahi hapu, kia kore rawa ai aua hapu e tae ki te ahua e karangatia nei he "Maori kore whenua." I runga i nga tikanga e mana nei, kaore rawa e wehea ana etahi whenua hei rahui — ina hokona nga whenua i naianei, hokona ai kia pau katoa, kaore rawa he eka kotahi e toe ana. Ka hoko te Karauna i tetahi poraka whenua Maori, kaore ana whakaaro ki nga Maori nona taua whenua, ka ata wehe ai i tetahi wahi hei rahui hei oranga mo ratou. Ko ta te Karauna hoko he hoko i katoa te poraka, kia pau katoa atu i a ia. Na, i runga i tenei ahua ka nui te mamae e pa ana ki te iwi Maori, ara, ki nga mea o ratou e whakaaro ana ki to ratou iwi kia ora te tupu penei me te Pakeha e tupu nui nei. Kei te mohio te Tiamana i tukuna mai he pitihana ki tenei Whare i te wa i kokiritia ai te Pire Whakatu Kaunihera Maori ki te Whare. Otira kaore he tikanga e korero roa ai ahau mo enei mea i naianei, he maha rawa hoki, e kore e pau katoa atu i au i naianei i te poto o te taima; me waiho ake kia tahuri ra tatou ki te mahi i te Pire, hei reira whiriwhiria ai enei mea katoa tae atu ki nga wahi o te Pire kaore e paingia e te Whare, me nga wahi hoki e maharatia ana kaore e pai ana mo te taha Maori. Hei te ra e whiriwhiria ai te Pire he mea tika kia patua atu nga rarangi kino te ahua, a kia whakaurua atu ko etahi rarangi e puta ai he ora ki te iwi Maori. Ko taku tino hiahia kia oti tenei putake nui i tenei tuunga o te Paremete, kia tere ai te ngahoro atu o nga kawenga taumaha, whakamamae, e pehi kino nei i te iwi Maori i enei ra. Ki taku mohio ki te whakaaetia te Kaunihera Maori i tenei tuunga o te Paremete, tera e kite tenei Komiti ka takitahi nei nga raruraru e tukua mai ma tenei Komiti e mahi, i te mea ka riro ke ma te Kaunihera Maori e mahi. Ki toku nei whakaaro heoi nga putake me nga raruraru kaore e tika kia tukua atu ki te Kaunihera Maori ko nga hara kohuru tangata, ko nga whanako, me era atu hara kirimina taumaha, engari ko nga raruraru me nga putake katoa e pa ana ki te whenua, me etahi atu mea, ka kaha noatu te Kaunihera Maori ki te mahi ki te whakahaere hoki i era.

8. *Te Tiamana*: A me tino kore atu koia te tuku pitihana mai ki konei?